

КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА

Інтегрований
наскрізний курс

Інструмент формування
ключових компетентностей
для навчання впродовж життя,
розвитку громадянської,
міжкультурної і миротворчої
освіти в Україні

Про «Культуру добросусідства» стисло

- «Культура добросусідства» (далі – «КД») є українським продуктом і наразі єдиним наскрізним курсом у системі формальної освіти України, який має огрифовані програми й частково розроблений НМК від дошкільнят, усіх рівнів шкільної освіти, до вишів і навчання дорослих (учителів, батьків).
- Розробляється з урахуванням регіональної специфіки, що дає можливість включати в загальноукраїнський контекст особливості природного, історичного, культурного, промислового ландшафту регіонів й унаочнювати процес навчання, що особливо актуально для маленьких дітей.
- Є інтегрованим курсом і сприяє формуванню всіх (окрім цифрової) ключових компетентностей для навчання впродовж життя, затверджених Радою Європи 17.01. 2018 р.
- Спрямований насамперед на формування та розвиток соціальної, громадянської і міжкультурної компетентності дітей та дорослих, зниження конфліктного потенціалу в родині, навчальному закладі, громаді, а також сприяє соціальній інклюзії вразливих груп населення, зокрема ВПО, представників етнічних і релігійних меншин, трудових мігрантів, людей з інвалідністю та ін.
- Має розроблений інструментарій оцінки ефективності курсу – схему спостереження та реєстрації особистісних та поведінкових змін дітей для педагога, модифіковані та розроблені проєктивні методики для учнів, опитувальник для батьків тощо.
- Має більш ніж 15-річний досвід роботи в системі формальної освіти України й восьмирічний – у Молдові.

Державна підтримка «Культури добросусідства»

- Інтегрований наскрізний курс «Культура добросусідства» був схвалений для використання в закладах освіти України (перший гриф – лист ІПТЗО МОН України від 12.06.2007 р. № 1.4/18-1306; гриф на оновлену програму – лист від 15.06.2018 р. № 22.1/12-Г-366). Програма курсу по роботі з дорослими «Батьківські збори...» схвалена листом ІМЗО МОН України від 07.06.2019 р. № 22.1/12-Г-335).
- Посібники до 1–4 частин курсу «Культура добросусідства» були схвалені до використання (листи ІМЗО МОН України від 07.06.2019 р. № 22.1/12-Г-336, № 22.1/12-Г-337, № 2.1/12-Г-338, № 22.1/12-Г-339).
- Програми і посібники внесені в Перелік навчальних програм, підручників та навчально-методичних посібників, рекомендованих МОН для використання.
- Щорічними листами МОН України (від № 1/9-502 від 29.09.2014 до № 1/9-384 від 17.07.2020 р.) рекомендовано створити в усіх областях творчі групи, розробити й адаптувати відповідні посібники, провести навчання педагогічних працівників і розпочати впровадження програм «Культури добросусідства» як спецкурсу за рахунок варіативного складника, або як інтегрований предмет «Я досліджую світ» за освітньою типовою програмою НУШ-2, або на годинах спілкування / ранкових зустрічах тощо.
- Рекомендація щодо впровадження курсу є в методичних рекомендаціях МОН 2018–2020 рр.
- Підготовка вчителів із 2020 р. може здійснюватися державним коштом у закладах післядипломної педагогічної освіти.
- Години викладання курсу в навчальних закладах України сплачуються з державних, комунальних бюджетів і бюджетів громад.

Етапи розробки, апробації і впровадження

Перший етап: 2005–2013 рр.

- 2001–2004 рр. – дослідницька робота, розробка й апробація окремих курсів з аксіології, етнічної історії, міжкультурного менеджменту, основ розв'язання конфліктів і медіації; створення багатомовних видань «Кримська коліска», «Казкове відлуння», «У Кримській оселі» тощо, проведення «таборів миру» для школярів, розробка концепції курсу та програми для дошкільних закладів АР Крим.
- 2004–2009 рр. – розробка програмно-методичного і навчально-методичного комплексів спецкурсу «Культура добросусідства», системи психолого-педагогічного моніторингу ефективності курсу, успішна апробація програм курсу в 20 ЗДО, 60 закладах освіти I–III ст. і 11 вищих АР Крим, перше огрифування курсу у 2007 р., посилення роботи з батьківською спільнотою.
- Були розроблені програми курсової підготовки класних керівників (72 години) за програмами курсу «Культура добросусідства» на базі Кримського ЗППО, а також шестиденних авторських методичних семінарів, пізніше – програма підвищення кваліфікації викладачів цього курсу, яка почала працювати з 2012 р. Сформована тренерська команда.
- Упродовж 2007–2013 рр. за підтримки ВКНМ ОБСЄ були розроблені й надруковані НМК для ДНЗ (7 видань), НМК для початкової школи (4 видання російською й українською мовами), рукописи НМК для середньої і старшої школи (виданий був тільки 5 клас).
- З 1 вересня 2013 р. курс «Культура добросусідства» згідно з постановою ВР АРК та наказом МОН АРК від 22.05.2013 р. був упроваджений у всіх 1 і 5 класах навчальних закладів АР Крим. Окупація не дала можливості надалі розвивати цей процес.

Другий етап: 2013–2019 рр.

- Презентації курсу в областях України. Дослідження та аналіз запитів і освітніх потреб у полікультурних регіонах України. Проведення семи Всеукраїнських нарад з питань упровадження курсу в Україні.
- З 2013 р. до адаптації та впровадження курсу «Культура добросусідства» приєдналися Закарпатська, Одеська і Чернівецька області. З 2014–2015 рр. – м. Київ і Київська область, а також Львівська, Харківська, Херсонська області. З 2015–2016 рр. – Донецька і Луганська області, з 2017 – Запорізька, з 2018 – Сумська.
- Через окупацію АР Крим центр розробки програмно- і навчально-методичного комплексу курсу «Культура добросусідства» перемістився до Києва. Разом із обласними творчими групами за підтримки донорів здійснено видання посібників (1–4 частин) для 10 областей України. Розроблені нові програми: «Я. Ми. Країна» для годин спілкування в ЗЗСО II–III ст., програма роботи з батьками, «КД» як інтегрованого курсу для НУШ-2. Оновлені грифи програм і посібників.
- У 2017–2018 рр. програми і посібники курсу «Культура добросусідства» «Український віночок. Закарпаття», «Пізнаймо рідний край разом» і посібник «Учимося, працюємо і відпочиваємо разом. Закар-

курсу «Культура добросусідства» в Україні

паття» стали переможцями IX і X Всеукраїнських конкурсів наукових, навчальних і методичних праць Академії педагогічних наук України.

- У 2018 р. в Сумській області навчання 60 педагогів і адаптація 1 частини спецкурсу «Культура добросусідства» здійснювалися за рахунок коштів обласного бюджету, які були отримані через тендерні процедури «Прозорро». Цей пілотний проєкт дав змогу розробити механізм співпраці громадської організації і державних установ у розвитку освітніх ініціатив, а також залучення коштів місцевих бюджетів.
- Сформована нова команда викладачів і тренерів курсу «КД» для навчання методики його викладання. На 6-денних авторських семінарах-тренінгах наші тренери підготували більш ніж 1300 педагогів «КД» для ЗДО і ЗЗСО в 11 областях України і м. Києві. Зі списками сертифікованих викладачів і викладачок «КД» можна ознайомитися за QR-кодом. Викладання курсу здійснюється в різних формах у більш ніж 800 ЗДО і ЗЗСО країни для понад 20000 дітей і підлітків.

Третій етап: з 2019 р.

- У 2019 р. до апробації курсу приєдналися Вінницька, Полтавська і Миколаївська області.
- Навчання 24 педагогів з 5 шкіл і адаптація та видання посібника (1 частини) для Миколаївщини у 2019 р. відбулися за рахунок бюджету Галицинівської громади. Був відпрацьований механізм співпраці громади і громадської організації в наданні освітніх послуг.
- У 2019 р. ми провели навчання 136 педагогів ЗДО з 9 областей і навчання 84 педагогів із 12 областей для роботи з дорослими за програмою «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно». До цієї програми видана збірка з методичними рекомендаціями.
- У 2020 р. до нас приєдналися Волинська, Дніпропетровська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська області. Упродовж року навчено 233 педагогів, адаптовано 8 посібників.
- Під час карантину нами був розроблений 15-годинний курс підвищення кваліфікації «Онлайн-інструменти викладання курсу «КД»», який наразі завершило вже більш ніж 150 осіб. Був відпрацьований механізм надання платних послуг.
- У 2021 р. успішно сертифіковані ще 75 тренерів курсу «Культура добросусідства».
- Підписані п'ятирічні договори співпраці з впровадження курсу «Культура добросусідства» з 22 закладами післядипломної освіти. У 2021 р. очікуємо на приєднання Житомирської, Кіровоградської, Чернігівської областей.

Розвиток курсу «КД» за кордоном. Республіка Молдова

- Проект «Культура добросусідства» реалізується Освітнім центром PRO DIDACTICA Республіки Молдова в партнерстві з Центром освітніх інновацій та соціальних програм у Придністров'ї, Шведським Інститутом Миру і Арбітражу, мережею ВЕСОМО GPPAC та ІДЦ «Інтеграція та розвиток». Проект спрямований на покращення міжкультурного діалогу та підтримку культурного розмаїття на місцевому та регіональному рівнях за допомогою ефективної співпраці між урядом і громадянським суспільством по обидва береги Дністра через упровадження в шкільну програму курсу на вибір «Культура добросусідства».
- Для проведення апробації в Молдові у 2014–2015 навчальному році були задіяні 30 навчальних закладів. Розроблено курикулум з міжкультурного раннього виховання дітей у Республіці Молдова, курикулум та робочі зошити для 1–4 класів російською та румунською мовами, дидактичні й аудіо- та відеоматеріали на допомогу вчителю. Планується складання гідів для вчителя. З 1 вересня 2015 р. Міністерством освіти Молдови курс на вибір «Культура добросусідства» введено в навчальний план.
- У жовтні 2015 р. та у 2016 р. група українських тренерів провела авторські методичні семінари-тренінги для вчителів початкової школи на Півдні Молдови. Тільки в Автономній Гагаузії із 43 навчальних закладів (271 класів – 6260 учнів), у яких навчаються учні початкових класів, у 36-ти (140 класів – 2951 учень) обрали курс «КД», тобто 47 % усіх учнів цього регіону.
- Дослідження впливу курсу «КД», яке було проведене у 2020 р., продемонструвало позитивні результати його впровадження на обох берегах Дністра.

Міжнародне визнання «КД»

- Досвід проєкту «Культура добросусідства» включено до Регіонального плану дій реалізації програми «Глобальне партнерство із запобігання збройним конфліктам ООН» для країн Східної Європи (липень 2005 р., штаб-квартира ООН, Нью-Йорк) як вдалий інноваційний освітній проєкт для країн та регіонів з підвищеною міграційною активністю населення.
- У 2009 р. ІДЦ «Інтеграція й розвиток» за поданням Верховного комісара ОБСЄ у справах національних меншин здобув премію уряду Нідерландів імені Макса ван дер Стула. Одним із основних чинників, що був відзначений членами міжнародного журі, став внесок організації у проєкт розробки і впровадження курсу «Культура добросусідства».
- У 2010 р. провідні тренери курсу «Культура добросусідства» були запрошені в Киргизьку Республіку для проведення тренінгів з педагогами задля подолання наслідків конфлікту в Оші.
- Співпраця з Республікою Молдова в адаптації, апробації і впровадженні курсу «Культура добросусідства» в різних її регіонах.
- У 2017–2018 рр. напрацювання розробників курсу «КД» і його тренерів здобули високу оцінку від освітніх експертів з міжнародної організації «Street Law».
- Учасники творчих груп презентували курс і дістали схвальні відгуки на більш ніж 50 міжнародних конференціях у Греції, Грузії, Ізраїлі, Литві, Молдові, Нідерландах, Німеччині, Польщі, Росії, США, Туреччині, Україні, Чорногорії, Південній Кореї тощо.
- Багаторічними донорами і партнерами курсу є Офіс ВКНМ ОБСЄ, DVV International, уряди Фінляндії і Швейцарії, посольства Норвегії, Нідерландів, Великої Британії, USAID та ін.

Мета та завдання курсу «КД»

Мета:
Виховання соціально компетентних і толерантних осіб, що володіють критичним мисленням, громадян і патріотів своєї Батьківщини, які поділяють демократичні цінності й відповідально ставляться до рідного краю, громади, країни та прагнуть зберегати, розвивати і примножувати природний, економічний і культурний потенціал України.

- Запровадити системний підхід до проведення цілеспрямованої роботи з формування соціальної й громадянської компетентності та одного з її складників – толерантності (у широкому сенсі, тобто етнічної, релігійної, мовної, гендерної, вікової, соціальної та ін.) не тільки в дітей, а й у їхніх батьків.
- Знизити навчальне та інформаційне навантаження дітей за рахунок інтеграції тем та акцентувати розвивальний, аксіологічний й виховний складники освіти.
- Сприяти формуванню в дитини бачення свого місця в сьогоденні та в майбутньому рідного краю, стійкого інтересу до життя, культури, проблем регіону; установки на конструктивну діяльність, підвищення соціальної компетентності і відповідальності молоді за добробут рідного краю і країни як невід'ємного складника громадянського обов'язку, розвивати інтеграційні процеси в суспільстві.
- Знизити агресивність дітей, прищепити навички мирного розв'язання чи трансформації конфліктних ситуацій, ознайомити з елементами шкільної медіації (посередництва в розв'язанні конфліктів) і переговорним процесом, сприяти формуванню навичок ведення діалогу і переговорів відповідно до демократичних принципів і принципів «культури миру», розвинути навички успішної міжкультурної комунікації в дітей та їхніх батьків.
- Розвивати уміння продукувати нові конструктивні ідеї, критичне мислення і медіаграмотність, сприяти формуванню особистісної позиції.
- Ознайомити з історією регіону і країни через усну історію й компенсувати прогалини, що є в загальнодержавних підручниках з історії України. Популяризувати історію та культуру різних етносів, представники яких мешкають на теренах України, а також сучасну культуру регіону.

- Дати уявлення про різноманітні релігії та конфесії, ментальні особливості сусідів, їхнє світосприймання й цінності.
- Прищеплювати інтерес до рідної і державної мов, до вивчення мов своїх сусідів, розвивати мовну толерантність і мотивацію до оволодіння іноземними мовами.
- Протидіяти розвиткові негативних культурних авто- і гетеростереотипів, знизити відчуття приниженості, дискримінованості, підвищити політкоректність.
- Знати права дитини, права людини, права й обов'язки громадянина/громадянки, вміти обстоювати свої права та набувати досвід активних соціальних дій.
- Взаємодіяти у виховній роботі з батьками, з місцевими громадами, національно-культурними товариствами, розвивати діалог у громаді та громадянську компетентність у дорослих. Системно, через батьківські збори займатися просвітництвом батьків, інтегрувати родини мігрантів, біженців, ВПО у місцеву спільноту, громаду.
- Сприяти формуванню високого рівня адаптаційних можливостей дитини, її особистісної ефективності, мотивації до навчання впродовж життя та культури дозвілля.
- Сприяти формуванню екологічної свідомості й природоохоронної поведінки.
- Системно проводити профорієнтаційну роботу, що спрямована на знайомство з професіями, на які є попит у регіоні або які будуть необхідні в майбутньому, зважаючи на перспективи розвитку економіки регіону. Формувати свідоме ставлення до грошей, підприємницькі навички й ініціативу дитини.

Структура програм «КД»

- Програма для закладів дошкільної освіти «Український віночок. Регіон».
- Освітня і модельні програми інтегрованого курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ» для 1-4 класів НУШ.
- Програми інтегрованого курсу «Культура добросусідства» для 5–6 класів НУШ (у стадії розробки, упровадження за вибором із 2022 р.).
- Програми «КД» як спецкурсу за вибором для ЗЗСО:
  - Частина 1: «Я, моя сім'я і мої сусіди» (може бути використана з 1 по 5 клас і в НУШ);
  - Частина 2: «Місце, де ми живемо» (з 2 по 6 клас і в НУШ);
  - Частина 3: «Учимося, працюємо та відпочиваємо разом» (з 3 по 9 клас і в НУШ);
  - Частина 4: «Цінуймо край – пишаймося Україною» (з 4 по 9 клас і в НУШ);
  - Частина 5: «Багатоголосся нашого краю» (з 5 по 10 клас);
  - Частина 6: «Подорож у минуле й майбутнє нашого краю» (з 6 по 11 клас);
  - Частина 7: «Палітра культур та релігій» (з 7 по 12 клас);
  - Частина 8: «Гостинний край» (з 8 по 12 клас);
  - Частина 9: «Процвітання в єдності» (з 9 по 12 клас);
  - Частина 10: «Шляхами минулого й сьогодення» (з 10 по 12 клас);
  - Частина 11: «Українська мозаїка: чудове різноманіття» (з 11 по 12 клас);
  - Частина 12: «Я й наш край сьогодні і завтра»;
  - Частина 13: Програма для виховних годин «Я. Ми. Країна» (з 5 по 12 клас, коледжі, ПТУ та ін.).
- Програма «Основи добросусідства» для вишів.
- Програма для дорослих з відповідального батьківства і громадянської освіти «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно».
- Програми для авторських семінарів-тренінгів та ЗППО.

Програма «Український віночок. Регіон» для ЗДО

Авторський колектив:

Араджионі М. А.,
Кравчук Л. В.,
Лисенко Н. Д.,
Литвинова І. В.,
Максимів О. М.,
Мухоморіна Л. Г.,
Опеньок Л. К.,
Романчук О. О.,
Савчук О. С.,
Чумак Н. О.,
Юр'єва К. А.

- Програма з міжкультурної і громадянської освіти дітей дошкільного віку «Український віночок. Регіон» інтегрованого курсу «Культура добросусідства» (схвалена для використання – лист ІМЗО МОН України від 15.06.2018 р. № 22.1/12-Г-366) є першою частиною комплексу освітніх програм наскрізного інтегрованого курсу за вибором «Культура добросусідства» і є підґрунтям, на якому будуть базуватись інші програми курсу.
- Метою впровадження й реалізації програми є формування основ громадянської і міжкультурної компетентностей, соціалізації дітей середнього і старшого дошкільного віку в багатокультурному соціальному та освітньому просторі України.
- Концептуальну основу програми утворюють основні положення компетентнісного, діяльнісного, інтегрованого підходів та особистісно орієнтованої освітньої парадигми.
- Програма є парціальною, доповнює зміст інваріантного складника чинних комплексних освітніх програм для закладів дошкільної освіти і в такий спосіб орієнтована на формування ключових компетентностей дитини, визначених у Базовому компоненті дошкільної освіти.
- Основну частину програми структуровано за змістовими лініями: «Світ дитинства», «Пізнаємо природу рідного краю», «Дитина в розмаїтті культур», «Граємося разом», «Вчимося спілкуватися», «Співпраця з родинами вихованців та громадськістю», що забезпечує неперервність і наступність змісту освітніх програм для закладів дошкільної та початкової освіти наскрізного інтегрованого курсу «Культура добросусідства», а також органічну інтеграцію з програмами НУШ.

Програми спецкурсу «КД» для початкової школи

Авторський колектив:

Араджионі М. А.,
Банах О. В.,
Грек І. В.,
Замосянчук О. Л.,
Захарова Н. В.,
Кізіченко Н. В.,
Кірик М. Ю.,
Кравчук Л. В.,
Нюкало О. В.,
Халєєва Л. М.,
Чернишова Я. О.

- «Культура добросусідства» для початкової школи (схвалена для використання – лист ІМЗО МОН України від 15.06.2018 р. № 22.1/12-Г-366) є логічним продовженням програми «Український віночок. Регіон». Структура і зміст спецкурсу відповідають вимогам «Державного стандарту початкової освіти» (2018 р.) і «Закону про освіту». Він складається з чотирьох взаємопов'язаних і структурно одноманітних програм – 1–4 частин, кожна з яких є самодостатньою й має свою назву, що відображає провідну ідею змістового складника цієї частини.
- У кожній із частин програми представлено від 25 до 28 інтегрованих тем з фокусом на розвиток міжкультурної, громадянської і миротворчої освіти. Також кожне заняття курсу сприяє розвитку критичного мислення, екологічної свідомості, ціннісно-етичного виховання тощо. Кількість годин, відведених на вивчення кожної теми, варіюється. Вона залежить від вікових особливостей дітей, актуальності тем і потреб класного колективу тощо, тому розподіл годин між темами залишається на розсуд учителя/вчительки.
- Зміст курсу є інтегрованим, розробленим на основі компетентнісного підходу з урахуванням регіональної специфіки. Це особливо помітно в посібниках курсу – «Робочих зошитах для дітей і матеріалах для батьків і педагогів». Посібники до програми «Я, моя сім'я, мої сусіди» розроблені для 19 областей, до програми «Місце, де ми живемо» – для 13 областей, до програми 3 частини – для 11 областей, до програми «Цінуймо край – пишаймося Україною!» – для 9 областей.
- Програми не мають обов'язкової прив'язки до певного класу й віку дитини, тому «Культура добросусідства» може бути введена, починаючи з будь-якого класу, як спецкурс або факультатив за рахунок годин варіативного складника навчальних планів (35 годин на рік), а також може бути використана для «ранкових зустрічей», годин спілкування, як матеріали для створення вчителем(-лькюю) власних програм тощо.

Програма «Культура добросусідства: я досліджую світ»

Авторський колектив:

Араджионі М. А.,
Бабіч О. Г.,
Банах О. В.,
Воробець Г. З.,
Грек І. В.,
Замосянчук О. Л.,
Кравчук Л. В.,
Кісіль М. Б.,
Пастушенко Н. М.,
Санковська І. М.,
Сиухіна О. М.,
Унгурян І. К.,
Халєєва Л. М.,
Чернишова Я. О.,
Юр'єва К. А.

- Освітня програма інтегрованого курсу «Культура добросусідства: я досліджую світ» для 1–4 класів створена на основі типової освітньої програми, розробленої авторським колективом учасників проекту «Нова українська школа» під керівництвом Р. Шияна (наказ МОН України від 21.03.2018 № 268 «Про затвердження типових освітніх програм для 1–2 класів закладів загальної середньої освіти»), та схвалених до використання програм наскрізного інтегрованого спецкурсу «Культура добросусідства» (лист ДНУ ІМЗО МОН України №22.1/12-Г-366 від 15.06.2018).
- Освітня програма спрямована на реалізацію очікуваних результатів учнів з таких освітніх галузей: мовно-літературна (2 години на тиждень); математична (1 година); природнична, технологічна, соціальна і здоров'язбережувальна, громадянська та історична – разом 4 години для 1 класу, 5 – для 3–4 класів. Програма «Культура добросусідства: я досліджую світ» може бути використана як регіональний варіант інтегрованого курсу «Я досліджую світ», а також для ранкових зустрічей, годин спілкування або як матеріали для створення вчителем(-лькою) власних програм.
- У 2020 р. було розроблено навчально-методичне забезпечення цієї освітньої програми, яке містить модельні навчальні програми (I цикл навчання), методичні рекомендації та додаткові методичні матеріали до них. Це завдання творчого, практико-орієнтованого спрямування. Також для реалізації цієї освітньої програми пропонується використовувати вже розроблені регіональні посібники «Культури добросусідства», зокрема частини 1–4. Важливо, що послідовність використання завдань, які рекомендують автори, учитель(-ка) визначає відповідно до особливостей освітнього процесу та потреб учнів.

Програми «КД» для 5–12 класів

Авторський колектив:

Араджіоні М. А.,
Брунова-
Калісецька І. В.,
Дудар О. В.,
Кравець О. М.,
Кошкер А. Й.,
Медведева Г. О.,
Пастушенко Н. М.,
Пастушенко Р. Я.,
Смірнов О. К.

- Згідно з наказом МОН України від 19.02.2021 р. № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів ЗЗСО» інтегрований курс «Культура добросусідства» за вибором закладу освіти з 2022 р. може бути включений до інваріантного складника за освітньою галуззю «Соціальна і здоров'язбережувальна». Програми і посібники цього курсу для 5 і 6 класів НУШ наразі у стадії розробки.
- Спецкурс «Культура добросусідства» для середньої і старшої школи (схвалений для використання – лист ІМЗО МОН України від 15.06.2018 р. № 22.1/12-Г-366) складається з 8 взаємопов'язаних і структурно одноманітних програм – 5–12 частин, кожна з яких є самодостатньою й має свою назву, що відображає провідну ідею змісту цієї частини. Зміст курсу є інтегрованим, розробленим на основі компетентнісного підходу з урахуванням регіональної специфіки. Основною формою проведення занять є інтерактивний урок, також це можуть бути драматизація, дебати, дискусія, «жива бібліотека», кіноклуб, подорож, свято, творча майстерня, симуляційна гра, проектна діяльність, тренінг тощо.
- Програми мають переважно виховний і розвивальний фокус, тому їх не обов'язково прив'язувати до певного класу й віку дитини. Через це «КД» може бути введена з будь-якого класу, як спецкурс або факультатив за рахунок годин варіативного складника (35 годин на рік), а також може бути використана для годин спілкування, як матеріали для створення вчителем(-лькою) власних програм тощо.
- Наразі для викладання курсу «КД» як спецкурсу в базовій школі можна використовувати матеріали посібників до 1–4 частин, тому що курс побудований циклічно і теми 1 частини розвиваються в 5-й частині, 2-го – у 6-й тощо. Посібники до програм 5-12 частин будуть розроблятися після 2022 р.

Програма «КД» для годин спілкування «Я. Ми. Країна»

Авторський колектив:

Араджіоні М. А.,
Брунова-Калісецька І. В.,
Слігулашвілі М. С.,
Медведева Г. О.,
Микитюк Л. В.,
Охредько О. Е.,
Унгурян І. К.

- Програма схвалена для використання (лист ІМЗО МОН України від 15.06.2018 р. № 22.1/12-Г-366) і може бути використана для проведення інтерактивних, цікавих і практичних виховних годин, або годин спілкування, у середній і старшій школі, у коледжах, професійно-технічних училищах і технікумах.
- Мета Програми – розвиток громадянських та соціальних компетентностей, пов'язаних з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя.
- Цей курс спрямований на розвиток у учнів компетентностей, які є необхідними для життя в сучасному глобалізованому, полікультурному та мультиперспективному світі, що швидко змінюється. Зокрема, це інформаційно-комунікативна компетентність, правова та культурна обізнаність і толерантне ставлення до різноманіття, підприємницька компетентність та лідерство, соціальна та громадянська компетентність, вміння вчитися впродовж життя тощо.
- Зміст програми пропонується у трьох розділах-рівнях, за якими розподілено 30 тем, що є, на думку авторів, найбільш актуальними в наш час. У першому розділі – «Я» – міститься 11 тем, які стосуються безпосередньо особистісних характеристик здобувача освіти та цінностей. У розділі «Ми» – 10 тем, присвячених міжособистісним відносинам, комунікативним навичкам, ставленню до інших людей тощо. На третьому рівні – «Моя країна – Україна» – можна побачити 9 тем відповідної спрямованості.
- Педагог/педагогиня має нагоду щороку вибрати з кожного рівня програми «Я. Ми. Країна» певну кількість тем (загалом до 25), які є актуальними і цікавими для вихованців. Розробки до проведення інтерактивних вихованих годин представлені в посібнику «Я. Ми. Країна».

Програма «Основи добросусідства» для ЗВО

Авторський колектив:

Араджионі М. А.,
Брунова-Калісецька І. В.,
Елігулашвілі М. С.,
Потапова В. І.,
Смірнов О. К.,
Терещенко І. Г.,
Шамбур О.,
Юр'єва К. А.

- Програма вибіркової навчальної дисципліни «Основи добросусідства» (схвалена для використання – лист ІМЗО МОН України від 15.06.2018 р. № 22.1/12-Г-366) складена на основі однойменного спецкурсу 2013 р. з урахуванням основних положень «Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти» і листа МОН України керівникам вищих навчальних закладів № 1/9-329 від 28.04.2017 р., зокрема в контексті складання актуального переліку універсальних загальних компетентностей, які мають бути сформовані у здобувачів освіти будь-якої галузі знань і спеціальності.
- Метою викладання навчальної дисципліни «Основи добросусідства» є розвиток громадянської, міжкультурної, конфліктологічної компетентності студентів, а також їхня соціальна адаптація в умовах сучасного глобалізованого суспільства.
- Програма може бути рекомендована як вибіркова для студентів 2-го року підготовки будь-якої спеціальності. Вона складається з одного залікового модуля і трьох змістових модулів, із 12 тем: «Простір і середовище, у яких я живу»; «Я і моє майбутнє. Дозвільні практики»; «Ідентичність. Ієрархія та множинність ідентичностей»; «Україна та українці в історії Європи і світовій культурі»; «Історична пам'ять. Усна історія, сімейний міф»; «Я та інші»; «Філософія прав людини»; «Політична нація»; «Інформаційна війна, управління чутками, критичне мислення»; «Конфлікт, медіація, діалог»; «Особиста екологія»; «Я, ми (малі контактні групи) та наше майбутнє».
- На вивчення дисципліни відводиться 4 кредити (загальна кількість годин – 120, зокрема аудиторна – 40). Вид контролю – диференційований залік. Перелік видань, які можна використовувати для підготовки інтерактивних занять з цього предмета, міститься у відповідному списку літератури в тематичній програмі курсу.

Програма «КД» для роботи з дорослими

Авторський колектив:

Араджіоні М. А.,
Аніщенко О. В.,
Волошенко О. В.,
Грек І. В.,
Гусев А. І.,
Замосянчук О. Л.,
Литвинова І. В.,
Охредько О. Е.,
Палько Т. В.,
Пастушенко Н. М.,
Унгурян І. К.

- Освіта батьків (parent education) є невід'ємним складником освіти дорослих. У світовій спільноті освіта батьків, зокрема неформальна, набуває дедалі більшого поширення й розглядається як важлива умова існування здорової сім'ї, повноцінного виховання дітей і формування культури життєтворчості особистості, поширення загальнолюдських цінностей, фактор стабільності, процвітання громади і держави загалом. Процеси децентралізації актуалізують також доцільність розвитку громадянської, економічної освіти дітей та дорослих. За таких умов заклади освіти можуть стати основними провайдерами відповідних освітніх послуг у громаді, розвивати соціальну згуртованість і активніше залучати батьківську спільноту в освітній процес.
- Робота з батьківським колективом є одним із важливих компонентів курсу «Культура добросусідства». З 2007 р. тренери курсу почали проводити для вчителів «КД» додаткове спеціальне навчання щодо методики роботи з дорослими. У 2009 р. була розроблена інформаційно-довідкова брошура «Культура добросусідства для батьків».
- Співробітництво із Представництвом DVV International в Україні, яке розпочалося з 2011 р., а також підтримка Посольства Королівства Нідерландів в Україні (2016–2017 рр.) і Посольства Королівства Норвегії в Україні (2017–2019 рр.) дали змогу творчій групі курсу ще більш посилити цей компонент і розробити програму навчання педагогів, нові посібники й освітню програму «Батьківські збори по-новому: актуально, інтерактивно, корисно» інтегрованого наскрізного курсу «Культура добросусідства» (схвалена для використання – лист ІМЗО МОН України від 07.06.2019 р. №22.1/12-Г-335).

Програми навчання методики викладання «КД» в ЗППО

- У 2020 р. експертами ІДЦ «Інтеграція та розвиток» і представниками регіональних творчих груп були розроблені 8 програм (по 30 годин кожна) для навчання педагогів методики викладання «Культури добросусідства» в різних ланках освіти на базі обласних ЗППО, зокрема:
  - 2 програми підвищення кваліфікації директорів та педагогічних працівників закладів дошкільної освіти з міжкультурної і громадянської освіти «Український віночок. Регіон» для педагогів, які вперше знайомляться з курсом, і для тих, які навчалися у 2014–2017 рр.;
  - 2 програми для учителів початкової школи «Інтегрований курс “Культура добросусідства”: особливості викладання в НУШ» – так само для «новачків» і «досвідчених» педагогів «КД»;
  - 2 програми для педагогів базової та профільної ланок загальної середньої освіти, викладачів закладів передфахової вищої освіти, професійних ліцеїв, педагогів-організаторів, соціальних працівників, заступників з виховної роботи ЗЗСО II–III ст. – базовий курс «Особливості впровадження програми “Я. Ми. Країна” інтегрованого курсу “Культура добросусідства”», а для досвідчених викладачів – «Розвиток громадянських компетентностей здобувачів освіти за програмою “Я. Ми. Країна” наскрізного інтегрованого курсу “Культура добросусідства”»;
  - програма «Особливості викладання спеціального наскрізного інтегрованого курсу «Культура добросусідства» в ЗЗСО I–III ст.» буде цікавою педагогам, які хочуть впроваджувати цей спецкурс за рахунок варіативного складника або як роботу гуртків і в позашкільній освіті;
  - програма роботи з батьками і педколективами в різних ланках освіти «Батьківська спільнота: розвиток ключових компетентностей в освітньому просторі взаємодії та партнерства».
- Згідно з договором між ІДЦ «Інтеграція та розвиток» та обласними ЗППО, інститути включають деякі з цих програм у перелік своїх вибіркових курсів підвищення професійної кваліфікації.

Програми навчання методики викладання «КД» від НГО

- Упродовж 2005–2019 рр. відпрацьовувалися найоптимальніші програми підготовки педагогів «Культури добросусідства» через авторські методичні семінари-тренінги. З актуальними орієнтовними програмами авторських семінарів-тренінгів, які пропонуються як курси підвищення кваліфікації, і списком сертифікованих викладачів і тренерів курсу «Культура добросусідства» можна ознайомитися на нашому сайті – перейдіть за QR-кодом.
- Наразі розроблені 5 програм шестиденних авторських семінарів-тренінгів (45–48 академічних аудиторних годин і 24 – самостійної роботи), які можуть бути проведені як курси підвищення кваліфікації: а) для педагогічних працівників ЗДО, б) шкільних педагогів, які будуть викладати курс «Культура добросусідства» в НУШ (1–4 класи), в) викладачів 1–12 частин спецкурсу «Культура добросусідства», г) для шкільних педагогів і викладачів коледжів, ПТУ і вишів, які будуть працювати за програмою 13 частини («Я. Ми. Країна») або програмою «Основи добросусідства», д) для педагогів, які займаються освітою дорослих (студенти, батьки, педколективи) за програмою «Батьківські збори...». Також розроблена програма підготовки тренерів курсу «Культура добросусідства» для різних ланок освіти (обсягом 60 або 75 годин).
- ІДЦ «Інтеграція і розвиток» може проводити навчання за вищезазначеними програмами підвищення кваліфікації на комерційній основі, зокрема за кошти грантів, спонсорів, бюджетів громад, самих учасників тощо. Також ми пропонуємо 15-годинну програму «Онлайн-інструменти для викладання "Культури добросусідства"» і короткотермінові (від 1,5 до 3 годин) вебінари, онлайн-тренінги тощо з різних аспектів викладання курсу «КД».

Інформаційна і методична підтримка курсу «КД»

- У регіонах, де апробація «КД» розпочалася у 2013–2017 рр., створені творчі групи розробників регіонального контенту і тренерів курсу, які також надають інформаційну і методичну підтримку викладачам курсу на місцях. Цю роботу координують (зокрема і за рівнями освіти) співробітники обласних ЗППО і наші тренери: **Донеччина** – Г. Ломакіна, О. Лаврут, Л. Халєєва; **Закарпаття** – Т. Палько, М. Кірик, О. Романчук; **Запоріжжя** – Л. Омельченко, Т. Іріюглу; **м. Київ** – Л. Кравчук, С. Савченко, О. Бояковська; **Київщина** – О. Боярчук, Л. Микитюк; **Луганщина** – О. Касьянова, Я. Чернишова, К. Андреева; **Львівщина** – Н. Пастушенко, О. Банах, О. Максимів; **Одещина** – О. Левчишена, О. Замосянчук, О. Трофименко; **Харківщина** – І. Прасол, К. Юр'єва, Т. Ячина; **Херсонщина** – З. Філончук, І. Грек; **Чернівеччина** – М. Одинак, О. Савчук, І. Унгурян.
- На замовлення закладів освіти або регіональних координаторів з областей розробниками і тренерами курсу «КД» може бути проведено вебінар для сертифікованих викладачів на будь-яку тему, пов'язану з особливостями його викладання чи новими програмами і навчально-методичним забезпеченням.
- З листопада 2019 р. розпочав активну роботу сайт www.idcir.com.ua, де щонайменше раз на тиждень публікуються нова інформація щодо розвитку курсу «Культура добросусідства» в регіонах, методичні поради, нові програми, посібники і навчальні модулі, оголошення, а також інформація щодо нових ідей та проектів організації і наших партнерів. Реєструйтеся на ньому, щоб дізнаватися свіжі новини.
- Інформацію про роботу за курсом у регіонах і методичні поради також можна отримати у ФБ-групах «Друзі КД», «Український віночок. Слобожанщина», «Добрі сусіди Луганщини», «Добрі сусіди» тощо та на сайтах обласних ЗППО і департаментів освіти.

Можливий механізм поширення курсу «КД» в Україні

Фінансування процесу адаптації та видання посібників і підготовки учителів у нових регіонах може бути здійснене за рахунок донорських коштів, за кошти обласних бюджетів і бюджетів громад, за кошти освітньої субвенції, спонсорської допомоги, краудфайдингу, власних коштів закладів освіти або педагогів тощо.

- Проведення презентацій курсу в регіонах (в ЗППО, громадах тощо), щоб зацікавити представників закладів освіти, влади та громадськості у впровадженні курсу.
- Створення, зокрема в ЗППО чи на базі центрів професійного розвитку, регіональної (обласної) творчої групи (до 5–7 осіб) для адаптації навчальних посібників до особливостей і потреб конкретного регіону (області), а також координації роботи із впровадження «КД».
- Вивчення досвіду роботи за курсом в інших регіонах або навчальних закладах, розробка регіонального (обласного) варіанта посібників у співпраці з розробниками базового проєкту «КД». Головну редакцію і верстку посібника будуть здійснювати фахівці ІДЦ «Інтеграція та розвиток». Друк посібника може відбутися на місцях.
- Проведення навчальних семінарів-тренінгів для викладачів, що будуть здійснювати апробацію чи впровадження цього курсу може бути здійснене: а) на базі обласного ЗППО (за умов наявності в переліку їхніх програм підвищення кваліфікації курсу з «КД» та сертифікованих тренерів) б) на авторських семінарах-тренінгах, які організує ІДЦ «Інтеграція та розвиток» зокрема і в регіонах. Це можуть бути 30-годинні програми (на базі ЗППО) або 45-годинні семінари-тренінги (6 днів або з інтервалами 2 модулі по 3 дні чи 3 модулі по 2 дні), які проведе ІДЦ «Інтеграція та розвиток» за однією з шести програм, розроблених для різних ланок освіти. Цього навчання буде достатньо педагогу(-ині) для роботи за курсом упродовж 4–5 років за умови додаткового самостійного опрацювання рекомендованих методичних матеріалів.

Пам'ятка педагогам «КД»

- Акцентувати увагу на загальнолюдських цінностях, на тому, що об'єднує, й на особливостях, якими ми цікаві одне одному;
- базуватися на особистому досвіді дитини й членів її родини;
- використовувати абетковий принцип будь-якого переліку (культур, мов, об'єктів, персоналій тощо), бути політкоректними у використанні термінів;
- виокремлювати в кожній темі, у кожному занятті ціннісний і мотиваційний аспекти: дитина має розуміти, навіщо вона здобуває певні знання, навички, емоції і як вона їх буде використовувати тут і зараз;
- вибирати завдання за принципом «краще менше, та краще», адаптувати до потреб та рівня розвитку дітей у класі і не прагнути досягнути всіх заявлених до теми результатів навчання і компетентностей;
- матеріал про різні культури, мови, персоналії, релігії тощо має подаватися в позитивному ключі або нейтрально;
- наведені в посібниках тексти діти не завчають і не переказують, а розповідають про своє ставлення до них, виокремлюють головну думку чи емоцію. Розуміння важливіше за знання;
- наводити різні погляди на історичні факти, етимологію слова, ту саму подію тощо, ставити проблемні питання;
- на заняттях з «Культури добросусідства» діти мають говорити більше, ніж учитель/учителька;
- дотримуватися тематичного принципу – у «Культурі добросусідства» немає тем, присвячених суто одній етнічній культурі чи релігії;
- не карати дитину за відповіді, які не подобаються або які, на вашу думку, є помилковими. Не шукати єдиної правильної відповіді – процес важливіший за результат;
- не розділяти дітей у класі за гендерною, конфесійною, етнічною та ін. ознаками;
- пропонувати дітям завжди однаковий розмір текстів, присвячених історії та культурі різних груп, персоналіям і т. ін.;
- діти мають йти з «Культури добросусідства» з позитивом і корисними практичними знаннями та навичками для життя!

ІДЦ «Інтеграція і розвиток» і партнери

- Громадська організація «Інформаційно-дослідний центр «Інтеграція і розвиток»» була заснована в 1997 р. в м. Сімферополі. Вона має досвід у реалізації освітніх проєктів для дітей та дорослих у системі формальної та неформальної освіти (зокрема проведення навчання держслужбовців і представників силових структур навичок раннього попередження конфліктів і недискримінації), а також у проєктах розвитку діалогу в громадах, адаптації вразливих груп населення, реформування медіапростору, культурних проєктах, проводить дослідження й експертизи в цих галузях тощо. У 2014 р. через окупацію Криму актив організації виїхав до Києва й перереєстрував її в столиці.
- З 2003 р. ІДЦ «Інтеграція та розвиток» став «парасолькою», що забезпечила комунікацію та об'єднала науковців, освітян, представників громадського сектору, структур влади та донорів у реалізації проєкту «Культура добросусідства».
- Нашими партнерами у впровадженні курсу «Культура добросусідства» є: Міністерство освіти і науки України, ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти», обласні департаменти освіти та відділи освіти ОТГ, обласні заклади післядипломної педагогічної освіти й Академії неперервної освіти, навчальні заклади різного рівня; Інститут сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України та інші профільні інститути системи НАНУ та Національної академії педагогічних наук; музейні установи й бібліотеки України; громадські організації – національно-культурні товариства, Центр громадянської просвіти «Альменда», Одеська обласна група медіації, УНЦПД, GPPAC, ГС «Українська асоціація освіти дорослих», представництво DVV International в Україні та інші.

Інформаційно-дослідний центр
«Інтеграція та розвиток»

Norwegian Embassy

Наші контакти:

e-mail: info@idcir.com.ua, kdmonitor@ukr.net,
integrationcenter97@gmail.com

Більше інформації на нашому сайті: www.idcir.com.ua

Адреса: вул. Костьольна, 4, кв.14, Київ, 01001.

Телефони: **+38 (044) 278 79 39**, **+38 (097) 372 15 84**

Видання здійснене в рамках виконання проекту «Promoting the development of active citizenship, tolerance and understanding in educational institutions and communities of Ukraine»

Інформаційно-дослідного центру «Інтеграція та розвиток» за фінансової підтримки Посольства Королівства Норвегії в Україні (проект UKR-20/0003)

Текст: М. А. Араджионі.

Редактор-коректор: Н. М. Овчарук.

Верстка: М. Г. Козлова.

Наклад 2000 прим.

Наші партнери: / Our partners:

МІНІСТЕРСТВО
ОСВІТИ І НАУКИ
УКРАЇНИ

Schweizerische Eidgenossenschaft
Confédération suisse
Confederazione Svizzera
Confederaziun svizra
Swiss Confederation

B|S|T The Black Sea Trust
for Regional Cooperation
A PROJECT OF THE GERMAN MARSHALL FUND

Українська
Міграційна
Школа

